

rendelkezésre álló dokumentumokra támaszkodva, úgy érezzük: a „kettősség” más, mélyebb magyarázatot kíván, mint ahogy Flóra megindító vallomása feltételezi. Én legalábbis azt gyanítom, hogy titokzatos (vagy mondjam így: „beteges”) éleslátásával József Attila megérezte, hogy akiért „*Szól a szem és szól a szív*”, annak a viselkedését nem a szerelem lángja fűti, csak az áldozatra kész, irgalmas szamaritánus cselekvő részvéte. Erről árulkodik az emlékirat mottója is: „*szenved, tehát szeretem*”. Ösztönével megérezhette, hogy ez a kapcsolat sem jelentheti számára „*a kétes létben a bizonyosságot*”, amire egyre kétségbeesettebben és egyre reménytelenebbül vágyott. („*Nagyon vágyott dolgokra, de nem hitte, hogy vágya teljesül. Nem mert remélni.*” Illyés Gyuláné.) – Ami a szerelmektől függetlenül is életben tarthatta volna, s amit – versével szólva – „*fülön akart csípni*”, azt az „*otthonatlan, csupacsősz világ*” folyton megtagadta, s gyakran még a személyes létezése jogosultságát is megvonta tőle.

Amikor a könyv első kiadásához a szerző kérésére utószót kellett írnom, inkább ösztönösen ezért fogalmaztam úgy, hogy ebben a történetben a görög végzetdrámákhoz hasonlatos tragédia ment végbe. Ehhez most annyit tennék hozzá, hogy elképzelhető ugyan, hogy mindaz valószínűnek tetszhet, amit ebben az írásban fejtegetni próbáltam, de ha már a görög drámák világát emlegetem, akkor nekem sem szabad megfélekednem Szókratész figyelmeztetéséről; Platón PHAIDROSZ-ában kifejti, hogy ami valószínű, az még nem feltétlenül igaz. De hát az emberi elme ösztönösen hajlik arra, hogy elfelejtse, milyen kiszámíthatatlan és valószínűtlen is tud lenni a valóságos élet.

Tverdota György

HARMATOCSKA

A vers születéséről rendelkezünk szemtanúi vallomással. Németh Andor is, felesége is beszámol az esetről. Németh Andorné így: „*Volt úgy, hogy nem maradtunk a Japánban. Egy tavaszi vasárnap délután elhatároztuk, hogy egészséges életet élünk, sétálunk egy nagyot. Gyalog mentünk át Budára, a Lánchídon keresztül. De a nagy sétából amit teröbe vettünk, csak ennyi lett. A Horváth-kertben már megállapodtunk, leültünk a tejszarnokban, kávért rendeltünk. Attila papírt szedett elő, verset kezdett írni. Sokáig ültünk ott. Estefelé elkészült a verssel. – Olvasd fel, Attila – sürgöttük.*

»Guggolva ringadoz
a málnató, meleg
karján buggyos, zsíros
papíros szendereg...«

Bandinak nem tetszett a málnabokorra tapadó zsíros papíros. Le akarta vétetni Attilával onnan. De Attila váltig erősítgette, hogy annak ott a helye, beletartozik a képhe.”¹

Németh Andor hasonlóan emlékezik: „*Egy nyári délután a Horváth-kert tejszarnokban üldögéltünk. Attila verset írt, s mikor elkészült vele, felém nyújtotta... – Milyen? – kérdezte. Mind-*

össze egyet kifogásoltam: a málnabokorra tapadó zsíros papírt. Attila összehúzta a szemét, mint-ha képet szemlélné. – Az kell oda – mondta. – Látom. – Megengedem. Egy kiránduló hajíthatta el, s a bokorra sodorta a szél. Ebből azonban nem következik, hogy a bokron kell maradnia. Miért nem szeded le róla? – Nem lehet. Odatartozik. És ott maradt.”²

A két emlékezés jól szemlélteti, hogyan készül a vers, nemcsak a tiszta költemény, hanem minden valamirevaló nyelvi kompozíció is. Egy fogalmazvány megszülethet spontán módon, de a végleges változat létrehozása során az ihlet munkája kiegészül a kritikai mozzanattal. A költő maga átvizsgálja minden sorát, minden mondatát, leméri szinte minden szavát. Megmutatja a társaságában lévő kritikusnak, s megvitatják a megfelelő részeket. Fokozottan érvényes ez a tiszta költőre, aki – mint Paul Valéry mondta – önnön kritikusa.

Az emlékezések hitelét nem csökkenti, csak a vers születésének folyamatáról meg-lévő képünket teszi bonyolultabbá annak tudomásulvétele, hogy a HARMATOCSKÁ-nak ismerjük egy kéziratot változatát, amely számottevően különbözik a publikált variánstól. Így hangzik:

„Lágy tájék, csendes est,
tömött, fonott falomb,
ködös hegy búja rezg
a gyenge halmokon.

A völgy aranypiros.
A málnató meleg
karján buggyos, zsíros
papiros szendereg.”

A kézirat tehát a végleges változat első két strófájából áll, s a strófák a publikált szöveghez képest fordított sorrendben helyezkednek el. A végső változatban

„Guggolva ringadoz
a málnató, meleg
karján buggyos, zsíros
papiros szendereg.

Lágy a táj, gyöngy az est;
tömött, fonott falomb.
Hegyek párája rezg
a halmokon s dalom.

Hát dolgoztam híven,
zümmögve, mint a rét.
Milyen könnyű a menny!
A műhely már sötét.

Fáradt meg együgyű,
vagy tán csak jó vagyok
s reszketek, mint a fű
és mint a csillagok.”

közelképből indulunk ki, és aztán tágul a horizont a környező hegyekre, völgyre, hal-mokra. A kéziratban pedig előbb a totálkép áll elénk, majd átadja helyét a premier plánnak. A Horváth-kertben, Németh Andorék társaságában tehát a költő nem megalkotta a versét, hanem egy már meglévő szöveget alakította tovább. A HARMATOCSKÁ-t először *A Töll* 1929. augusztus 25-i száma tette közzé, tehát az 1927 második felére és az 1928-as évre kiterjedő tiszta költészeti korszak egy késői terméke.

A publikált változat első strófája hallatlan intenzitású és bensőségességű képzetnek ad alakot. Különös, hogy az egyébként kivételesen érzékeny Németh Andor nem észlelte ezt. Különben nem ragaszkodott volna ahhoz, hogy barátja a zsíros papirost levakarja a málnabokor oldaláról. A képzet természetét később sem tárta föl a kutatás. Szabolcsi Miklós, noha felismerte, hogy a málnató megszemélyesítés: „*a málnató itt emberré, meleg karú nővé válik*”,³ elment a jelenség lényege mellett. A strófa József Attila egyik thème obsédant-ját, rögeszmés témáját tartalmazza: az anya gyermekkel képzetet. József Attila anyaképéről az a közfelfogás alakult ki, hogy intenzívvé a MAMA című verstől, tehát 1934 őszétől vált. Az ANYÁM ezek szerint sematikus, felületes kép egy proletáranyról, s ennek előzményei, az [ANYÁM MEGHALT...], [ANYÁM A MOSÁSBAN...] ugyanilyen szelleműek.

Én ezzel a felfogással sem értek egyet, azt pedig különösen rosszallom, hogy csak kevés kutató veszi észre, hogy József Attila költészete már ebben a szakaszban is mennyire át van itatva olyan képekkel, amelyek egy anyát és egy csecsemőt ábrázolnak. A MUNKÁSOK-ban, ebben az osztályharcos költeményben például ezt olvassuk: „*hol a fémkeblű dinamókat szopják / a sivalkodó transzformátorok*”. Az ELÉGIÁ-ban a pusztuló üzem tárgyas rajzát egyebek között a Mamával elköltött gyermekkori vacsora belopott emléke forrósitja fel: „*A maga módján itt is megerít / a kamatra gyötört, / áldott anyaföld. / Egy vaslábásban sárga fű virít.*” Vagy a vers egy későbbi pontján: „*Anyjához tér így az a gyermek, / kit idegenben lőnek, vernek.*” Mi ez, ha nem az öcsödi nevelőszülőktől a ferencvárosi otthonba visszatérő gyermek fájó és felszabadító emléke? Ez az obszessziós téma végigkíséri József Attilát egész pályáján A DUNÁNÁL hasonlataiig: „*S mint édesanyám, ringatott, mesélt / s mosta a város minden szennyését.*” Vagy: „*És mint a termékeny, / másra gondoló anyának ölen / a kisgyermek, úgy játszadoztak szépen / és nevetgeltek a habok felém.*”

Nem folytatom a sort, mert csak arra szerettem volna rámutatni, hogy József Attila nem tehetett eleget Németh Andor kérésének, mert ha a zsíros papirost leszedi a bokor oldaláról, akkor eltörli az anya a gyermekkel képet. A korábbi változatban még csak a kép magva van jelen: „*A málnató meleg / karján buggyos, zsíros / papiros szendereg.*” A végső változatban a költő lecserélte az első dekoratív sort: „*A völgy aranypiros*”, és kiegészítette az anyaképet a guggoló testhelyzetben csecsemőjét ringató anya alakjával. A ringatás, láttuk A DUNÁNÁL esetében, fontos összetevője a bensőséges anyaképnek. A két strófa megcserélése folytán az egész vers ezzel a bensőséges képpel indul. Kérdés, hogy József Attila tudatában volt-e annak, hogy itt egy olyan témát pendített meg, amely egész további pályáján makacs következetességgel újra meg újra előjön majd? Nem hiszem. Ez a vers nem mélylélektani vallomásnak készült. „Csak” rábukkant a költő egy kedves ábrára, amelyet nagyon a magáénak érzett, fontos volt neki, és nem volt hajlandó lemondani róla.

Németh Andornak a maga szempontjából igaza lehetett, hiszen ő csak a málnabokrot elcsúfító papírhulladékot látta meg, s a tiszta, makulátlan szépség megőrzése érdekében akarta eltüntetni a zavaró látványt. Nagyon is jól megérezte a képi össze nem illést, ami abból eredt, hogy a gyermekét ringató anya bájos rajza egy kissé viszolyg-

tató látványból, a bokorra ráragadt szemétből keletkezik. A tárgyi elem, a látvány: zsíros papír a málnabokron esztétikai minősége a rút, a megszemélyesítés: anya gyermekével a karján esztétikai minősége pedig a szép pólusa felé gravitál. Ami a rútnek és a szépnak ebből a szervesen leegyébből létrejön, azt hívja az esztétika grotesknek. Ha nem is mindig, de a tiszta költeményeiben József Attila gyakorta gondoskodik róla, hogy ironikussá torzítsa a tiszta szépséget, azaz hogy grotesket hozzon létre. A strófával kapcsolatban végül azt érdemes megjegyeznünk, hogy itt is érvényesül a jellegzetes József Attila-i technika, egy elsődleges látványon átderengő másodlagos kép, amit a KÉSEI SIRATÓ-ban így fogalmaz meg: „*Lágy őszi tájból és sok kedves nőből próbállak összeállítani téged*”. A HARMATOCSKA születésének időszakában az ilyen átderengő versek mintapéldánya a FÜST: „*s áttetszel rajtam égi hüvösség*”. A HARMATOCSKA első strófája is jól mutatja ennek az áttűnési technikának a lényegét. A málnató a papirossal nem egyszerű megszemélyesítés, amelyben a látvány másodlagossá válik a belőle kiépült emberi alakhoz képest, hanem a tárgyi világ megőrzi fontosságát, önálló értékét, s így kettős látás jön létre, két egyenrangú, egy gyökerű, de kettéágazó képnek jutunk a birtokába. Mindvégig látjuk a málnatóvet, és csak átdereng rajta a gyermekét ringató anya. Nyelviileg úgy jár el a költő, hogy keveri a növényi, illetve tárgyi világra vonatkozó szavakat az emberre jellemző nyelvi elemekkel. A guggolás emberi tulajdonság. A ringadozás éppúgy jelentheti a szélfúttá bokor jellegzetes mozgását, mint az anya tevékenységét. A „*karján*” az ágak megszemélyesítése, hiszen karja csak az embernek lehet vagy az ember által készített tárgyknak. Ráadásul ez a kar meleg, mint az emberi testrészek. A „*buggyos, zsíros*” elsődlegesen a papiros jelzői, de másodlagosan jól érzékelteik a bebugolyált csecsemőt is. A szendergés azonban megint csak emberi lényekhez, esetleg állatokhoz kapcsolható tevékenység vagy állapot. József Attila tehát nyelviileg mesterien összefonja a növényi és az emberi létszférát. Nagyon rosszul tette volna, ha hallgat Németh Andor tanácsára.

A második szakasz korábbi és későbbi változatának összehasonlítása érdekes megfigyelésekre ad alkalmat. A kéziratot fogalmazvány kapcsán emlékeztetek Németh Andor KOMMENTÁR című szövegére és az abban megfogalmazott grammatikaelleneségre, szókulturára. „*Az igéző és idéző nyelv grammatikába lombosodott*” – írja szemrehányóan. „*Mindent fel kell oldani, ami korlát, akadály és kész csatorna, minden béklyót le kell szedni a nyelvről, minden holt grammatikát és hagyományos szókötést*” – emlékeztet az avantgárd mozgalmak programjából arra, ami szerinte maradandónak bizonyult. „*A szó, a szócsoport, a vers*” – erre koncentrálna figyelmét a kritikus.⁴ Nem jelenti ez azt, hogy a vers ne legyen több, mint szavak halmaza, de a mondattani kötés fellazítását, a szabad szintagmák kultuszát annál inkább kívánatosnak tartja. Nos, a második strófa korábbi változatának első két sora jól illusztrálja ezt a programot: „*Lágy tájék, csendes est, / tömött, fonott falomb.*” E két sorból hiányzik az alany-állítmány szerkezet, három jelzős szerkezet, három szabad szintagma felsorolásával írja le a lírai alany környezetét. Az ilyen szerkezetekben a holt grammatika uralma, a nyelvre rakott béklyók kevésbé érvényesülnek, a felszabadított szavak lépnek előtérbe.

A végleges változatban azonban a felszabadított szavak némileg háttérbe vonulnak. Csak a strófa második sorára szorítkoznak: „*tömött, fonott falomb*”. Az első sorban helyreáll az alany-állítmány szerkezet, igaz, annak tompább, szótanilag homogénabb változata. Ige itt sincs, csak névszói állítmány: „*Lágy a táj, gyöngy az est*”. Ugyanez a nominális mondat bukkan föl a harmadik strófa második két sorában: „*Milyen könnyű a mennyi! / A műhely már sötét.*”

A mondattani szabályosság felé történt elmozdulás ellenére a két változat közül a második tekinthető modernebbnek, ez a szöveg az átszellemítettebb, ez áll közelebb a tiszta költői korszakra jellemző mikrokozmoszerű vers eszményéhez. Szabolcsi Miklós a HARMATOCSKA elemzésében úgy határozza meg műfaji szempontból a verset, hogy ez egy „táj-dal”.⁵ Dalszerűsége első pillantásra feltűnik. Némileg emlékeztet Goethe ÜBER ALLES GIPFELN-jére. „Hegyek párája rezg / a halmokon s dalom” – olvassuk a második strófa utolsó két sorában, tehát maga a költő dalként határozza meg saját versét. Táj-versjellege mellett is lehet érveket hozni, mert valóban egy tájék atmoszféráját, kellekeit sorolja föl a szöveg. Leíró jellege tagadhatatlan. A „táj-dal” mindazonáltal ellentmondó megjelölés, mert a dalszerűség végeredményben taszítja a tájleírást.

A tájleíró jelleg egyébiránt inkább az első változatra illik: a „Lágy tájék, csendes est” önmagában nem több, mint a hely és az idő költői érzékenységu megjelölése. A „Lágy a táj, gyöngy az est” változat a látszólag jelentéktelen elmozdulás ellenére gyökeresen átalakítja a verset. Az est minősítése irrealizáló, a leírás fölébe emelkedő ítéletet olvasunk. Leírásnak is lehet éppenséggel tekinteni, és akkor a gyöngy egy halvány, fehéren csillogó szín megjelölése, s a gyöngyszínű helyett álló rövidítésnek fogható föl. József Attila ekkori verseiben azonban drágakövek, féldrágakövek, dekoratív tárgyak bukkannak föl sorra-rendre: Három verscímet említek: KLÁRISOK, GYÖNGY ÉS MEDÁLIÁK. Ez utóbbiban találkozunk egy disznóval, „de akin jáspis a csülök” és egy ügyéssel, aki „borostyánkőbe fagy be”. A gyöngy tehát itt több, mint szín: a maga szabálytalanul gömbölyű, dekoratív tárgyi mivoltában szerepel az est állítmányaként. Ha az estet a költő gyöngynek minősíti, akkor nemigen tudjuk megmondani, mire is gondol pontosan, csak azt érezzük, hogy a tőmondat telitalálat. Ezzel az állítmánnyal valami nagyon magasztalót tudunk meg az estről, mint amikor valakiről, akinek jól megy a dolga, azt mondjuk: „Gyöngy élete van.” A gyöngy szót a népnyelv is magasztaló, becéző kifejezésként használja: „Gyöngyöm, bogaram.”

A „Lágy a táj” jól illeszkedik ehhez a mondathoz. Az állítmány itt sem alkalmi, hanem József Attila egyik kedves szava, az egyedi dologtól elszakítható és más alanyhoz ugyanilyen joggal hozzáfűzhető predikátuma. A TISZAZUG című versben ugyanezt az állítmányt fogja alkalmazni a tanyára: „És lágy a tanya”. A „gyöngy” és a „lágy” állítmányok nem az est és a táj pontosabb jellemzését szolgálják, mint ahogy az est elé tett „csöndes” jelzőnek még ez volt a funkciója a „csöndes est” szintagmában. A csöndes est más, mint a zajos est, a jelző minősítő, konkretizáló szerepet játszott. Ahogy a „Szorongó lágy arcú kedvesem” szerkezetben a „lágy” az arcot jellemezte, szemben a kemény arccal. A „gyöngy” és a „lágy” az adott szerkezetekben inkább arra szolgálnak, hogy az estet és a tájat egyetemes összefüggésekbe emeljék. Mert ki látott már gyöngy estet, vagy ki tudja megmondani, milyen a lágy táj? Ez utóbbit legföljebb megpróbálhatjuk körülírni. Érdeemes tovább idézni a TISZAZUG-ot, mert ugyanazt a szabad szintagmával vegyített nominális stílust tapasztaljuk benne, amit a HARMATOCSKÁ-ban: „És lágy a tanya, langy az ól. / Csillagra akasztott homály! / Kemény a menny.” A HARMATOCSKÁ-ban, mint látuk, a mennyről ugyancsak nominális mondat íródik le: „Milyen könnyű a menny.”

Azért is érdemes elidőznünk a HARMATOCSKÁ-nál, mert József Attiláról két domináns képpel rendelkezünk. Vagy harcos, felforgató, lázadó férfinak látjuk őt, aki a tőkét döntögeti, vagy pedig összeráncolt homlokú, magányos, beteg lelkű embernek. Vagy akcióban, vagy passióban, vagy cselekvőként, vagy szenvedőként szeretjük őt elgondolni. A HARMATOCSKA ellenben egy olyan társunkra mutat rá, aki otthon érzi magát a világban, és egy olyan világot mutat nekünk, amelyben otthon érezhetjük magunkat.

Ebben a világban, amelynek szerkezete egyszerű, átlátható, a táj lágy, az est gyöngy, a menny pedig könnyű. Vizsgáljuk meg közelebbről a versben az én és a világ harmonikus viszonyát, mert – mint látjuk – ez a vers voltaképpen tárgya.

A második strófa második két sora egy érdekes stílusesszéköt, a közölést alkalmazza: „*Hegyek párája rezg / a halmokon s dalom.*” A közölés kérdésével a költő egy kései írásában, Horváth János: MAGYAR VERSEK KÖNYVÉ-ről írt recenziójában foglalkozik. Idézi Horváth János példáit: „*azért mi is bűniünkől, / feltamadunk vétünkéből.*” Vagy „*Toldi is álmában csehn győzedelmet / És nyert a királytól vétkéért kegyelmet.*” „*Tehát a »közölés« lényege – vonja le a következtetést József Attila –, hogy a két sorvégi mondatrész közrefogja – »közöli« – azt a harmadikat, amellyel mindkettő egyforma mondattani viszonyban áll.*”⁶ Annnyiban helyesbíthetjük, tágíthatjuk ezt a meghatározást, éppen a HARMATOCSKA példájára hivatkozva, hogy a közöléshez nem kell feltétlenül sorvégeinek lennie a két, ugyanarra a közös mondatrészre vonatkozó eltérő mondatrésznek. József Attilánál egy enjambement áll középen, az, hogy „*rezg / a halmokon*”, s erre a tagra vonatkozik előlről a „*Hegyek párája*”, hátulról a „*s dalom*”.

De ezt a stílusesszéköt nem öncélúan mutattam be, hanem azért, hogy ennek révén közelebb férközhessünk ember és világ harmóniájának titkához. A lírai alany ugyanis, aki otthon van ebben a világban, amely világ fő alkotóelemei: a „*táj*”, az „*est*” és a „*menny*” állítmányként a „*lág*”, a „*gyöngy*” és a „*könnyű*” szavakat érdemlik ki, mintegy beleolvad ebbe a világba. (Figyeljük meg, mennyi egy szótagú szó található a versben! Az említettekén kívül még a „*rezg*”, a „*rét*”, a „*fű*”. A tötelékszavak, a névelők és kötőszavak az egytagúak számát szaporítják. Így például a „*vagy tán csak jó vagyok*” sorban. A költő által alkalmazott megoldás egyenesen Weöres Sándor nevezetes KINAI TEMPLOM-ára emlékeztet.) Az én körvonalai feloldódnak és összefolynak a környezettel. Az előbb elemzett közölés ennek az egybeolvadásnak az eszköze. A hegyek párája és az ember éneke ugyanazt az állítmányt kapja, s e rezgő, az első strófa ringatózását megismétlő mozgás közös helyen, a halmokon megy végbe. A pára és a dal egylényegűvé válik, egymást minősíti. Érdekes, hogy a problémátlan, dalba kívánczó derűs, boldog hangulat helyén a kéziratban változatban némi mélabú uralkodott el: „*ködös hegy búja rezg*”.

Az én és világ összeolvadását a vers két másik pontján hasonlatok hajtják végre. Az első hasonlatban az én az általa elvégzett munkát egy kollektív lény, a rét tevékenységéhez kapcsolja. A rét kollektív lény, hiszen százféle növény, virág, rovar, féreg végzi rajta és benne a maga dolgát, s ez a sokféle, egyaránt helyénvaló sürgés-forgás, növények és állatok, virágok és bogarak, madarak és férgek együttműködése egyszerű zenei harmóniába: zümmögéssé rendeződik el. Az én tevékenységének módja révén hasonul a lények ez együtteséhez. Híven és zümmögve végzett munkája kapcsolja bele az individuumot a rét kollektívájába.

A második hasonlat talán bonyolultabb és nagyobb ívű, mint az előbbi. Itt az alany reszketése, alighanem jólesően fáradt zsidbadása az az elem, amely egyszerre köti őt össze az egyik jellegzetesen kultivált József Attila-i mikroszkopikus lényvel, a fűvel és az intim közelségbe hozott égitestekkel, a csillagokkal, amelyek a GYÖNGY című versnek is szereplői voltak. „*Gyöngy a csillag, úgy ragyog*”. Ez a hasonlat egyszerre mutat visszafelé a költő pályáján, a TISZTA SZÍVVEL mellett a kortársak által legismertebb MEGFÁRADT EMBER-ig, és előre a REMÉNYTELENÜL-ig, illetve a [JÖN A VIHAR...] kezdetű költeményig. A MEGFÁRADT EMBER panteizmusa ugyanígy kapcsolatot teremt a fű és a csillagok között, az emberi test közvetítésével: egyfelől „*gyenge fűvek alusznak a szívem alatt*”, más-

felől „*homlokomra kiülnek a csillagok*”. A REMÉNYTELENÜL csillagai szánakozva veszik körül a didergő szívet: „*köréje gyűlnek szeliden / s nézik, nézik a csillagok*”. A [JÖN A VIHAR...] énje pedig a füvek példáját idézi erkölcsi parancsall az ember elé: „*fájdalmad szerényen éld át, / s legyen oly lágy a dallama / mint ha a fű is hallana, / s téged is fűnek vallana*”.

Nem feledkezhetünk meg egy további olyan összetevőről, amely egyrészt hozzájárul az én és a világ közötti szálak szorosra fonásához, másfelől pedig a költemény részeit kapcsolja intenzíven egymáshoz. Olyan igecsoportról van szó, amelynek tagjai egymás szinonimáiként egyaránt oszcilláló mozgást jelölnek: „*guggolva ringadoz*”, „*hegyek párája rezg*” és „*reszketek, mint a fű*”. A felsoroltakhoz bizvást hozzáfűzhetjük az oszcilláló hangzást: „*zűmmögve, mint a rét*”. A ringadozás, a rezgés, a reszketés és a zűmmögés egyaránt kétféle létező: a természeti és az emberi szféra között közvetít, köztük teremt egységet. A megnyugvás jellegzetes mozgása ez: nem egyirányú, előretörő, hanem egy helyben maradó aktivitás, de aktivitás, elevenség. A vers minden legkisebb eleme is tehát harmóniát sugall. Ember és világ harmóniáját.

A HARMATOCSKA univerzuma tehát szinte az Arany TOLDI-jára vagy CSALÁDI KÖR-ére emlékeztetően idilli világ, amelyben az ember a fű és a csillagok között, mindkettővel egylényegűen, mindkét vonatkozással harmóniában létezik. Ez az ember éppoly egyszerű, átlátszó, rendezett, mint a világa. Híven végzi munkáját, a nap végére elfárad, s magamagát „*együgyű*”-nek „*vagy tán csak jó*”-nak minősíti. Vessünk végül egy pillanást a címre is, amely éppoly invenciózusan van kiválasztva, amilyen eredetiséggel az egész szöveg megalkottatott. HARMATOCSKA, becézett formában egy kis harmatcseppeket idéz föl, amely nem szerepel, mert nem is szerepelhet a vers szövegében. A harmat hajnalban esik, s a költemény esti pillanatot rögzít. A harmatocska megint csak a húszas évek végi József Attila kedvenc képzete, éppúgy, mint a gyöngy és társai. „*Könnycsepp – egy hangya ivott belőle*” – olvassuk a HANGYA-ban. „*Egy nagyon tiszta vízcseppet dörögöljetelek a szemre*” – írja NÉMETH ANDOR című versében. „*Vízcsepp az ég, viszi a szél*” – így szól egy későbbi, de jellegében ide illő egysoros, a BALLADA. A HARMATOCSKA alighanem magának a versnek az önelnevezése. Éppoly gömbölyű, mint az ég, éppoly gyöngyszerű, mint az est, csak éppen kicsiben. A HARMATOCSKA József Attila tiszta költészetének a hermetikus MEDÁLIÁK melletti második, az értelmi megközelítéstől nem elrugaszkodó, de azon tömörsége folytán messze túlmutató változatát képviseli.

Jegyzetek

1. Németh Andorné: EMLÉKEK. In: NÉMETH ANDOR JÓZSEF ATTILÁRÓL. (S. a. r. Réz Pál.) Gondolat, 1989. 464–465.
2. Németh Andor: JÓZSEF ATTILA. In: uo. 74–75.
3. Szabolcsi Miklós: „KEMÉNY A MENNY”. Akadémiai, 1992. 422.
4. Németh Andor: KOMMENTÁR. In: uő: A SZÉLEN BEHAJTVÁ. (S. a. r. Réz Pál.) Magvető, 1973. 174., 178., 180.
5. Szabolcsi Miklós: i. m. 420.
6. József Attila: HORVÁTH JÁNOS: MAGYAR VERSEK KÖNYVE. In: József Attila ÖSSZES MŰVEI III. (S. a. r. Szabolcsi Miklós.) Akadémiai, 1958. 191.